

Kirkegården og hesten udenfor

Det værdifulde i forståelsen af kirkegården som afgrænset og indviet jord

Af sognepræst Elob Westergaard

Fotografen Kirsten Kleins foto viser en af de mange gamle romanske landsbykirker, som står rundt om i det danske landskab. Det er kirker med kirkegårde omkring. Et samlet anlæg afgrænset af stendiger.

Den lille kirke, Mellerup kirke, ligger på Mors og er en af øens mange smukke kirker. Kirkens diminutive karakter træder desto tydeligere frem under perspektivet af den store skydækkede himmel. Kirkens bygning er ikke blot en lille tæt enhed af skib og kor, men kirkegårdsdiget og rækkerne af træer danner et samlet hele under den store himmel.

Himlen

Der foregår flere dialoger i dette billede. Én samtale finder sted mellem den lille kirke med kirkegården og den store himmel ovenover. Fotoet bærer umiddelbart mindelser til Grundtvigs salme "Himlene, Herre, fortælle din ære", og billedet kan illustrere den vekselvirkning, som er i denne salme mellem naturen og kirken:

Himlene, Herre, fortælle din ære.
Mesterne prises af hvælvingen blå,
solen og månen og stjernenes hære
vise os, hvad dine hænder formå.

Men i dit hus, i din kirke på jorden,
der tale dage med dage om dig,
der sig forklarer din sol og din torden,
der på oplysning selv natten er rig

(DDS 392)

Menneske og dyr

Der finder imidlertid også en anden samtale sted i dette foto. I billedets nederste højre halvdel står i mørke konturer en hest. Den vender hovedet ind imod kirken og kirkegården. Hesten står som et tegn, og det fortæller såvel om sammenhængen som om forskellen mellem dyret, og kirken/kirkegården.

Hest, marker, træer, kirke, kirkegård, kirkegårdsdige indgår alle i den samme natur. Menneske og dyr er under den samme himmel. De, der ligger begravet inde på kirkegården, og de, der er inde i kirken, fotografen og hesten er alle forbundne.

Der er imidlertid også forskel. Kirkegårdsdiget angiver skellet imellem hesten og dem, der ligger begravet inde på kirkegården. Kirkegårdsdiget danner en konkret grænse mellem det udenfor og det indenfor.

Bonden havde engang græsningsret på kirkegården, og hest med plov kunne tjene som udsmykning på et gravminde. Fuglene, især de hvide duer, de indhugne lærker og spurvene i bronze (optimisten/ pessimisten) kunne også alle finde plads på en sten. Desuden holder al verdens dyr i dag deres indtog på kirkegården. Jeg tænker ikke på de ganske få dyrekirkegårde, som findes. De er undtagelser. Globaliseringen sender imidlertid mængder af små indiske og kinesiske granitefanter, løver og bamsebjørne ind bag kirkegårdsdiget. Det kan næsten true med at forvandle kirkegården til en zoologisk have i granit.

Hvor mange dyr, der end smykker kirkegården, så er og bliver kirkegården et sted, som markerer forskellen mellem menneske og dyr.

Hesten i Kirsten Kleins foto står udenfor kirkegården. Det plager den tilsyneladende ikke, at den, når dens tid kommer, ikke skal ligge derinde bag diget. Vi mennesker derimod bliver begravet inde på kirkegården, i alt fald for langt de flestes vedkommende.

Hesten overfor kirken og kirkegården angiver således et skel mellem kultur/religion og natur, og billedet vækker associationer til biskop Th. V. Kraghs ord til indledning i kapitlet: Principiel indledning til begravelsesritualet i *Betænkning afgivet for Kirkeministeriets liturgiske kommission*, Kbh. 1987:

Ved en kirkelig jordefærd skal man erindres om, at det er et menneske, en person, der begravnes, ikke en ting, ikke et dyrekadaver, men et menne-

ske, skabt i Guds billede, et menneske, som Kristus har levet og er død og opstanden for. I vor tids tingsliggørelse og følelse af fremmedgørelse skønnes det af vigtighed, at man markerer dette.

Mennesket, der ligger begravet inde bag diget, er ganske vist et pattedyr og ligner hesten, - der er en forbindelse mellem de to - underlagt den samme himmel og jord, men der er samtidig forskel på menneske og dyr. Kirkegården er netop et af de steder, der markerer denne forskel. Hvad igen gør kirkegården til et særligt udhævet og anderledes sted.

Kragh gør brug af et humant argument, men det har teologisk udspring, idet han i det ovennævnte citat understreger, at et menneske ikke er et dyrekadaver, men det er et menneske skabt i Guds billede, som Kristus har levet og er død og opstanden for.

Tingsliggørelse

Der er forskel på menneske og dyr, og det hvor nært, vi end kan være forbundet med det enkelte dyr. Kragh så imidlertid også begravelsen af mennesket, og dermed implicit kirkegården, i kontrast til det, han kaldte: "vor tids tingsliggørelse og følelse af fremmedgørelse."

Det afdøde menneske, liget, skal ikke blot ses som en ting, man kan gøre hvad man vil med. Det er et liv, som er levet, og som andre bærer erindringer om og har delt tid og historie med. Og det er derfor vigtigt at udvise respekt for den afdøde. Helt konkret drage omsorg for, at vedkommende bliver begravet/bisat på en anstændig måde, og at liget/kisten/urnen bliver behandlet på værdig vis.

Erindringer og historier om afdøde, hvad enten de er nær på og selvoplevede, eller de rækker tilbage i historien og handler om en væsentlig person af betydning for nationens eller verdens historie, gør, at man ikke blot kan behandle liget som et dyrekadaver eller som en ting, et objekt, der kan udstilles. Jf. Gorm den Gamle, som ikke endte sin dage på museum, men netop blev gravlagt under kirkegulvet i Jelling. Eller prinsesse Dagmar, i Rusland bedre kendt som kejserinde Maria Fjodorova, hvis jordiske rester nu i efteråret 2006 er blevet stedt til hvile i Peter-Paul Kirken i Skt. Petersborg. Hendes genbegravelse, omsorgen for hendes ønske om at blive begravet i Rusland, tjener til at fortælle hendes historie på ny og samtidig det nye Ruslands bearbejdning af og kommen til rette med sin fortid.

Mangfoldighed og forbrugerindividualisme

Det er nu næsten tyve år siden, Th. V. Kragh i Kirkeministeriets lille grønne betænkning fremhævede modsætningerne mellem menneske, dyr og ting. Det er stadig væsentligt at understrege forskellene, idet de er med til at give en grundlæggende forståelse af kirkegården som et særligt udhævet sted, hvor menneskets egenart bliver særlig tydelig.

Der er imidlertid sket meget i de sidste tyve år. Fokus i talen om død, begravelse og kirkegård ligger i dag et andet sted.

I 1996 udgav Kirkeministeriet en vejledning for menighedsråd, kirkegårdsbestyrelser og begravelsesmyndigheder med overskriften *Kirkegården: begravelsesplads for alle*. Man tog udgangspunkt i et signalement af de ændrede samfundsmæssige forhold:

En stigende del af indbyggerne er ikke medlemmer af folkekirken. Nogle er slet ikke knyttet til en religion. Andre har tilsluttet sig religiøse retninger, som for blot få årtier siden ikke fandtes i Danmark. Desuden er der kommet indvandrere og flygtninge, som bekender sig til en anden religion end kristendommen.

Da det samtidigt blev understreget, hvordan det grundlæggende er en samfundsmæssig opgave at sørge for, at der er begravelsespladser til alle, men at denne opgave gennem århundreder er blevet varetaget af Folkekirken (med få undtagelser), var sigtet med det lille hefte tydeligvis at gøre menighedsrådene skikkede til at tage vare på den ændrede og nye situation.

Denne udvikling i retning af større mangfoldighed, såvel pga. andre religioners tilstedeværelse som pga. flere individuelle ønsker i forbindelse med begravelse, er forsat siden 1996. Folkekirkens omtrentlige monopol på begravelse og kirkegårdsområdet er i stigende grad blevet sat under pres.

Ikke mindst fra den borger, som i højere og højere grad ser sig selv primært som forbruger. Det kan handle om en fordring om mere "personlige" ritualer i forbindelse med begravelsen (man er positiv overfor ritualer, ved at de har betydning, men man vil i højere grad gerne selv være med til at skabe og forme dem) såvel som om særlige ønsker vedrørende, hvor og hvordan man vil begraves eller have strøet sine jordiske rester ud.

Disse særlige individuelle ønsker om at blive begravet andre steder end på kirkegården mangler oftest sans for betydning.

gen af menneskets gravplads som et afgrænset rum, et anderledes sted end verden udenfor. Hvis man f.eks. ønsker sin urne strøet ud på havet eller ud over en privat grund, eller man ikke vil begraves på indviet jord, så er det ikke blot et spørgsmål om personlig frihed til at ligge, hvor man vil, en imødekommelse eller en afvisning af et forbrugerønske, men det alternative begravelsessted nivellerer ofte forskellen mellem kirkegård og verden, og dermed den betydning kirkegården kaster over vores fælles liv.

Havet

De forventninger, som tidligere generationer kunne have til et liv efter døden, til at "med venner i lys vi tale", er tydeligvis blevet færre og mindre. Det kan aflæses ved en sammenligning af de gravminder, der sættes på kirkegården i dag, og de der er sat for 50-60 år siden. Det kristne opstandelseshåb bliver i dag sjældent direkte udtrykt.

Denne udvikling beror på flere forhold, men det er vigtigt at pointere, at det ikke blot er en tabshistorie, et fald ned i moderniteten.

Ethvert gravminde rummer altid, for mig at se, en vis opstand imod døden. Det signalerer nærvær på trods af det fravær, døden har sat.

Mennesker skaber sig til enhver tid deres egne billeder, som udtrykker synet på døden og det, som kommer. Det sker også i dag. De er imidlertid ofte mindre konfessionelt bundne og rummer i stedet elementer fra eksistentialisme og romantikken:

Døden bringer afstand, sætter savn og sorg. Døden gør det enkelte menneske til intet. Døden er en trussel, der indebærer, at "om lidt er der stille". Legemet opløses eller asken indoptages i jorden. Det er tilintetgørelse, men det er samtidig en indoptagelse i naturens kredsløb. Og denne vished om de jordiske resters formuldning ind i jordens ælte kan positivt betragtet ses som det naturlige og som udtryk for evigt nærvær i et økologisk kredsløb. Her bliver naturen og jorden som uafgrænsede elementer tilkendt en positiv betydning, og f.eks. havet fremtræder i det lys som en ideel begravelsesplads.

På Kirkeministeriets hjemmeside står anført, hvordan forbruger kan søge om tilladelse til at få strøet sin pårørendes aske ud over havet eller ud over en større privat ejendom.

Hvis man ønsker sin aske strøet ud over havet er det forbun-

Havet, malet af Bent Hede-
by Sørensen.

det med en række regler: Det må ikke ske over en sø. Det skal ske over åbent vand, dvs. over havet eller over større fjorde eller bugter. Man må heller ikke blot kaste urnen i havet. Asken skal strøs ud. Tilladelsen er betinget af, at spredningen foregår på en måde, der ikke vækker opsigt og støder andre. De gange, jeg som præst har oplevet dette ønske fremført, har det været med forklaringer om, at det var afdødes udtrykkelige ønske. Han eller hun har enten haft en særlig tilknytning til havet og fiskeriet, eller afdøde har ønsket at blive strøet ud over det store hav for at blive indoptaget i naturens kredsløb, havets store vandmund. En indoptagelse, som ganske paradoksalt rummer såvel et ønske om glemsel som et ønske om stadig nærvær.

Antallet af mennesker, der gerne vil strøs ud over havet, har været stigende gennem de sidste årtier, men det er dog stadig uhyre få i forhold til det samlede antal begravelser om året. Denne stigning foranledigede imidlertid for et par år siden en diskussion af, om der skulle ske lovgivningsmæssige ændringer på dette område, så man lettere kunne få tilladelse til - eller rettere slet ikke længere behøvede tilladelse til - at få sin aske strøet ud over havet. Det første lovforslag lagde ligefrem op til en sidestilling af kirkegården og havet, sådan at man enten skulle nedsætte asken på en af de godkendte begravelsespladser eller sprede den over åbent hav.

Jeg er meget tilfreds med, at man fastholdt, at man fortsat skal søge om at få strøet sin aske ud over havet og ikke side-stillede havet med kirkegården. Der er nemlig forskel på en kirkegård og havet. Kirkegården er, som allerede nævnt, afgrænset af dige eller mur, mens havet, selv om det rækker fra én kyst til en anden, virker grænseløst. Havet er samtidig forskelsløst modsat kirkegården, hvor dødens forskelsløshed møder modstand og opstand gennem gravsten og beplantning.

Den private jord

Et andet ønske er at få sin urne nedsat på en privat ejendom. Dette ønske har som regel rod i en særlig forbundethed med et særligt sted og et ønske om for evigt at indgå netop i dette steds økologi og/eller sociale liv. "Her hører jeg til. Her ligger mit hjerte og her vil jeg fortsat gerne være."

Ligesom vedrørende ønsket om havet giver Kirkeministeriets hjemmeside en brugerservice i, hvordan mulighederne og reglerne er. Man skal ansøge om tilladelse til at få sin urne nedsat på en privat ejendom, og reglerne er forholdsvis

restriktive: Der stilles krav til grundens størrelse (mindst 5000 kvadratmeter). Urnen skal være fremstillet af et forgængeligt materiale. Den skal begraves i mindst 1 meters dybde, og der skal på ejendommen tinglyses en deklaration, hvorved den til enhver tid værende ejer forpligter sig til i 10 år fra urnens nedsættelse, til at undlade at grave så dybt, at urnen bliver berørt. Endelig må der heller ikke anbringes sten eller mindesmærker, sådan at stedet tydeligt fremstår som en begravningsplads. Lovgivningen imødekommer således et eventuelt ønske om at blive begravet på et andet sted end kirkegården, men den tillader ikke etableringen af en ny privat kirkegård på en privat ejendom.

Jeg finder igen lovgivningen ganske hensigtsmæssig og klog. Disse regler og restriktioner for placering af urne på privat ejendom er ikke primært til for at stille hindringer i vejen for individets frie valg, eller til for at værne om samfundets monopol på kirkegårdsområdet, men de er med til fastholde os på betydningen af kirkegården og af den private ejendom, hjemmet.

Der er forskel på kirkegården, det sovehus, hvor vi skal sove længst, og så ens egen private ejendom, hvor afdøde levede sit liv. Kirkegården er det andet og anderledes sted, som fortæller os om tid, liv og død. Kirkegården er hullet i byens rum og mellem landets marker. Kirkegården er et mørkt hul, for så vidt dødens magt og tidens dom der bliver så tydelig, men det er samtidig stedet, hvor fraværet finder sit konkrete udtryk i gravminde og beplantning. Fraværet får her sit fysiske nærvær i gravstenen, der både udtrykker sorgen og savnet samtidig med, at den fortæller en historie, gør en erindring levende og afspejler et samfund, der har været, og den samtid, som stadig sætter spor på dette sted, kirkegården.

Indviet jord

Fraværet har brug for sit konkrete afgrænsede sted. Kirkegården er dette sted. Det særlige ved kirkegården er så samtidig, at den er indviet jord. Derved bliver det understreget, at mennesket ikke er et dyrekadaver, men det er skabt i Guds billede og Kristus har levet og er død og opstanden for det.

Indvielsen er enkel, som det fremgår af det vejledende ritual forrest i dette årsskrift. Det korte og kun vejledende ritual afspejler da netop også den lutherske kirkes ambivalens overfor talen om indviet jord. Det afgrænsede stykke indviet jord adskiller sig principielt ikke fra anden jord, og det giver ikke kirkegårdsmyndigheden ret til at afvise f.eks. ikke-med-

lemmers ret til at blive begravet på den indviede jord, men indvielsen og talen om kirkegården som indviet jord er på markant vis med til at understrege kirkegården som det særlige sted, hvor livet snarere end døden finder sine konkrete udtryk.